

ARTYKUŁY

ELŻBIETA HAŁAS
ORCID: 0000-0001-6021-3110
Uniwersytet Warszawski
E-mail: ehalas@uw.edu.pl

FLORIANA ZNANIECKIEGO IDEA USPOŁECZNIENIA DO ALTRUIZMU

Proponuję skupić uwagę na niektórych wizjonerskich wątkach myśli Floriana Znanieckiego, jakie pojawiają się na kanwie jego teorii uspołecznienia. Odnoszą się one do możliwości oddolnego kreowania ruchu nowego uspołecznienia, który byłby nośnikiem refleksyjnych dążeń ku zmianom społecznym i kulturowym. Znanieckiemu chodziło o kształtowanie sfery obywatelskiej, wolnej od ingerencji państwa i od partyjnego sterowania. Są to wątki zawierające pierwiastek utopii występujący we wszystkich dziełach Znanieckiego w znaczeniu kształtowania wizji lepszego społeczeństwa¹. Chodziło o możliwość społecznej eudajmonii – idei wprowadzonej do socjologii przez Augusta Comte’a i Herberta Spencera – zakładającej wyobrażenia ideałów kulturowych. W *Nocie metodologicznej* do dzieła *Chłop polski w Europie i Ameryce* znajdujemy następującą refleksję na temat „idealnej organizacji kultury”:

Jest to najstarszy i wykazujący największą rozpiętość problem socjologiczny, leżący na granicy między teorią i praktyką. Czy istnieje jedna doskonała forma organizacji, która zjednoczyłaby najszerzej pojęty indywidualizm z najsilniejszą społeczną spójnością, która wykluczyłaby jakąkolwiek anormalność, czyniąc użytek z wszystkich ludzkich skłonności, która by zgodnie powiązała najwyższą efektywność z największym szczęściem?²

¹ J. Szacki, *Spotkania z utopią*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2000, s. 24.

² W.I. Thomas, F. Znaniecki, *Chłop polski w Europie i Ameryce*, t. I, przeł. Maryla Metelska, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1976, s. 96.

Minęło 90 lat od opublikowania przez Znanieckiego dzieła *Socjologia wychowania*, t. I: *Wychowujące społeczeństwo*. Na progu lat 30. XX wieku ukazał się tom II: *Urabianie osoby wychowanka*. Trzeba zauważyć, że – choć Znaniecki był pionierem na tym polu – nie tworzył socjologii wychowania wyłącznie jako wąsko wyspecjalizowanej subdyscypliny. Podejmował zagadnienie uspołecznienia, aby w nowy sposób naświetlić związki wyrażane dotychczas jako opozycja jednostka – społeczeństwo na gruncie swej teorii systemów społecznych działań i wartości ze współczynnikiem humanistycznym. Innymi słowy chodziło o rozwiązanie dylematu: egoizm – altruizm w rozważaniach nad naturą ludzką i organizacją społeczną.

W odróżnieniu od dzieł opublikowanych w języku angielskim nowatorska socjologiczna teoria wychowania Znanieckiego pozostawała niemal wyłącznie częścią polskiej tradycji naukowej, nie zajmując należytego miejsca w nauce światowej. Zresztą również w Polsce recepcja myśli Znanieckiego – nie bez kontrowersji, jakie wzbudzała w okresie międzywojennym – została bardzo poważnie naruszona i osłabiona w PRL, podczas rządów komunistycznych. Poglądy Znanieckiego zwalczano i odrzucano jako szkodliwe dla marksizmu³. Jak zauważano, bardziej niż *Wstęp do socjologii* wydany w Poznaniu w 1922 r. właśnie *Socjologia wychowania* przyczyniła się do uformowania szkoły socjologicznej w latach 30., w odróżnieniu od wcześniejszego swobodnego kręgu uczniów skupiających się wokół uczonego od czasu jego przybycia z USA do Uniwersytetu Poznańskiego⁴. Chociaż prace Znanieckiego i jego uczniów niewątpliwie przyczyniły się do rozwoju nowatorskich badań na polu socjologii wychowania, to w istocie chodziło o zagadnienia ogólniejsze – o teorię zmiany społecznej i jej zastosowanie do rozwiązywania praktycznych problemów życia zbiorowego. Była to kontynuacja zadania jasno sformułowanego już w *Nocie metodologicznej*, gdzie budowa teorii społecznej wiązana była z nadzieją, że możliwe będzie „regulowanie procesu społecznego stawania się”⁵. Charakterystyczne dla Znanieckiego rozległe horyzonty myślenia obejmujące społeczeństwa europejskie, stosunki międzynarodowe i wyłaniające się społeczeństwo światowe, a także śmiała wyobraźnia socjologiczna antycypująca konsekwencje obserwowanych tendencji zmian sprawiały, że zagadnienia newralgiczne dla społeczeństwa polskiego w warunkach niedawno odzyskanej niepodległości stawiane były w tym szerokim kontekście. *Socjologia wychowania* – podobnie jak i inne dzieła Znanieckiego – nie ma wyłącznie cha-

³ S. Kowalski, *Znanieckiego socjologia wychowania*, [w:] *Florian Znaniecki i jego rola w socjologii*, red. A. Kwilecki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1975, s. 136.

⁴ S. Kowalski, dz. cyt., s. 152; J. Szczepański, *Szkoła Floriana Znanieckiego*, [w:] *Florian Znaniecki. Myśl społeczna a wychowanie. Inspiracje dla współczesności*, red. H. Rotkiewicz, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 48–51.

⁵ W.I. Thomas, F. Znaniecki, dz. cyt., s. 83.

rakteru opisowo-analitycznego i rozumiejąco-wyjaśniającego, lecz niesie zarazem przesłanie ruchu humanistycznego, który miałby torować drogę nowej epoce i nowej cywilizacji.

KU NOWEMU HUMANIZMOWI

Wbrew temu, co pisano o dwoistej naturze myśli Znanieckiego – filozoficznej i socjologicznej – oraz o zdominowaniu tej pierwszej przez teoretyzowanie socjologiczne, słusznym jest opowiadanie się za ścisłym związkim i jednością obydwu tych warstw⁶. Nie jest tak, że zagadnienie twórczości należeć by miało wyłącznie do warstwy filozoficznej, ani też tak, że problematyka procesów cywilizacyjnych jest niewspółmierna z socjologiczną teorią systemów społecznych.

Zasada współczynnika humanistycznego o tyleż epistemologiczna i metodologiczna (naukowe procesy poznawcze wobec wiedzy kulturowej wpisanej w świat poznawany), co ontologiczna (konstytutywne dla rzeczywistości kulturowej działania i wartości) wyrasta z takiego rozumienia humanizmu, które wiąże go z postscjentystycznym prądem myślowym, wyrażającym się w nowym sposobie stawiania problemów moralnych⁷. Co istotne, jeszcze zanim Znaniecki sam zajął się badaniami socjologicznymi, niektóre idee socjologiczne odrzucające naturalizm uznawał za nośnik owego nowego humanizmu, za którym się opowiadał. Szczególnie cenił koncepcje Georga Simmla wychodzącego od fenomenu relacji społecznych jako obiektywnej rzeczywistości ponadindywidualnej, w której stanowiące są wartości⁸.

Zasada współczynnika humanistycznego, na której opiera się kulturologia oraz socjologia humanistyczna, to druga strona Znanieckiego filozoficznej koncepcji wartości⁹.

Złotą nicią scalającą te dwie odmiany myślenia – filozoficzną i socjologiczną – jest refleksja cywilizacyjna Znanieckiego zogniskowana na problemach kryzysu kultury w dążeniu do przezwyciężenia konfliktogennej dysharmonii, w dążeniu do – jak to określał – „płynności kultury”¹⁰. Filozofia kultury i procesów

⁶ J. Szacki, *Znaniecki*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 10–11.

⁷ F. Znaniecki, *Humanizm, jego źródła i zadania*, [w:] F. Znaniecki, *Współczynnik humanistyczny*, wstęp i dobór tekstów A. Przystalski, J. Włodarek, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2011, s. 112.

⁸ F. Znaniecki, *Humanizm, jego źródła i zadania...*, dz. cyt.

⁹ E. Cieślak [Hałas], *W kierunku semiotycznej interpretacji koncepcji współczynnika humanistycznego*, „Studia Socjologiczne” 1979, 2, s. 61–80.

¹⁰ E. Hałas, *Kryzys czy płynność kultury? O teorii cywilizacji Floriana Znanieckiego*, [w:] *Localne, narodowe i inne...*, *Księga dla Profesor Joanny Kurczewskiej*, red. P. Binder, s. 553–575, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2014.

cywilizacyjnych splata się tu z socjologicznymi *par excellence* zagadnieniami procesów uspołecznienia i zmiany społecznej, które choć w swej logice zależą od kodów znaczeń i wartościowań, to dokonują się poprzez ludzką, podmiotową sprawczość. W szczególności analiza uspołecznienia w socjologii wychowania Znanieckiego jest ściśle powiązana z analizą procesów cywilizacyjnych.

Ludzie terazniejsi a cywilizacja przyszłości – arcydzieło wydane w 1934 r. wyrosło z projektu realizowanego w Teachers College Columbia University – „Education and Social Change”¹¹. Drugi pobyt Znanieckiego w Stanach Zjednoczonych – wynikiem pierwszego było paradygmatyczne dla szkoły chicagowskiej dzieło *Chłop polski w Europie i Ameryce* – pozwalał wyeksponować osiągnięcia Znanieckiego na niwie socjologicznych badań nad wychowaniem. Uczonemu polskiemu powierzono kierowanie w Columbia University projektem badawczym wpisującym się w orientację krytyczną wobec tradycyjnej socjalizacji, nakierowanej na konformistyczne dostosowanie wychowanka do istniejących instytucji i na jego karierę profesjonalną. Teksty składające się na *Education and Social Change* nie pozostawiają wątpliwości, że chodziło o coś więcej, aniżeli o reformę instytucji – chodziło o zmianę cywilizacyjną¹². Znaniecki podważa więc oczekiwane i uważane za oczywiste społeczne konsekwencje wychowania, aby pokazać znaczenie innowacji w uspołecznieniu dla dynamicznego kształtowania porządku społecznego. Zdaniem Znanieckiego celem wychowania nie powinno być wcielenie jednostki do społeczeństwa, lecz zapoczątkowanie ustawicznego procesu rozwojowego. Jego socjologia wychowania była więc polemiką z tezami Emila Durkheima przedstawionymi w dziele wydanym w 1922 r. – *Éducation et sociologie*¹³.

Ten aspekt koncepcji Znanieckiego, który polegał na rozwinięciu idei wychowania do demokracji, tak istotny zarówno dla chicagowskiej szkoły socjologii budującej na koncepcjach rozwoju jaźni (*self*) George’a H. Meada, jak i dla ośrodka w Columbia University z Johnem Deweyem jako leaderem, jest dość dobrze znany¹⁴. Tutaj natomiast zwracam uwagę na daleko szerszy zakrojony projekt kulturalistyczny i humanistyczny zarazem, który nie zamyka się w żadnej formule ustroju politycznego. Jest tu ciągłość problemu socjologicznego – integracja

¹¹ Na temat tego, jak doszło do odkrycia opracowań – raportów powstałych w Teachers College, dzięki zapiskom w *Journal of Thoughts and Events* Theodore’a Abla zob. E. Hałas, *Introduction*, [w:] F. Znaniecki, *Education and Social Change*, red. i wprowadzenie E. Hałas, Peter Lang, Frankfurt am Main 1998, s. 7–25.

¹² F. Znaniecki, *Education and Social Change*, dz. cyt., s. 139.

¹³ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. 1: *Wychowujące społeczeństwo*, t. 2: *Urabianie osoby wychowanka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

¹⁴ E. Hałas, *Wychowanie i kultura demokratyczna. Zarys poglądów Floriana Znanieckiego*, „Zoon Politikon” 2014, 5, s. 123–130.

albo dezintegracja grup społecznych – rozpatrywanego już w dziele *Chłop polski w Europie i Ameryce*, ale i zmiana, gdyż w międzyczasie we *Wstępie do socjologii* Znaniecki położył podwaliny pod swą teorię układów (systemów) społecznych ze współczynnikiem humanistycznym. Jest też ciągłość refleksji nad dylematem Alexis de Tocqueville’a – indywidualizm versus uspołecznienie – który towarzyszy procesom demokratyzacji¹⁵. O ile zagadnienie wychowania do demokracji w teorii Znanieckiego było dyskutowane, a więc refleks na gruncie socjologii ideałów wolności i równości to kwestia, jak się zdaje, kluczowa w świetle aksjologii Znanieckiego, nie została dotąd należycie naświetlona. Chodzi o problem altruizmu związany z kulturowym ideałem braterstwa.

Altruizmem zajmowali się już klasycy socjologii, a termin *altruisme*, pochodzący od łacińskiego *alter* (inny) ukuł August Comte¹⁶. Problematyka ta, niesprowadzalna do zagadnień etycznych czy psychologicznych, lecz właśnie jako zagadnienie socjologiczne na powrót zajmuje poczesne miejsce¹⁷. Problem Innego stał się bowiem – zgodnie zresztą z przewidywaniami Znanieckiego – problemem kluczowym współczesności, mierzącej się z relacjami opartymi na przeciwstawieniu tożsamości i różnicy. Pod tym względem, jak i pod wieloma innymi, dzieło Znanieckiego, podobnie jak dzieła innych wielkich klasyków myśli społecznej, znamionuje nieprzemijająca wartość i twórczy ferment myślenia o sprawach nieprzemijającej wagi. Nie chodzi w Znanieckiego koncepcji altruizmu tylko o kwestie postaw i wartości, lecz o same podstawy społeczeństwa, kultury i cywilizacji przyszłości. Chociaż socjologia Znanieckiego opiera się ostatecznie na systemach relacji¹⁸, to tak pod względem teoretycznym (pojmowanie przedmiotu socjologii), jak i praktycznym (organizacja życia zbiorowego) widoczne jest w socjologii wychowania zorientowanie na problematykę grupy. Od strony teoretycznej, tak jak Ludwik Gumplowicz, Émile Durkheim, William Sumner, Georg Simmel i inni, Znaniecki zajmuje się fenomenem bytu zbiorowego, tworzeniem zasad jego odrębności i ekskluzywną solidarnością grupową. Od strony praktycznej są to kwestie współdziałania i utrzymania jedności grupowej oraz konfliktów między grupami. Podkreślam analizy złożoności fenomenu grupy, bo przecież Znaniecki nie opowiadał się za determinizmem grupowym procesów życia społecznego. Istotną

¹⁵ A. de Tocqueville, *O demokracji w Ameryce*, t. II, przeł. B. Janicka, M. Król, ZNAK, Kraków 1966.

¹⁶ Ch.R. Brown, *Altruism*, [w:] *Encyclopedia of Philosophy* (2nd edition), red. D.M. Borchert, Thomson Gale, Detroit 2005, s. 136–137.

¹⁷ E. Hałas, *Relational Care: Rethinking Altruism*, [w:] *Relational Reason, Morals and Sociality*, red. E. Hałas, A. Manterys, Peter Lang, Berlin 2021, s. 69–93; V. Jeffries, *The Palgrave Handbook of Altruism, Morality, and Social Solidarity. Formulating a Field of Study*, Palgrave, New York 2014.

¹⁸ F. Znaniecki, *Relacje społeczne i role społeczne. Niedokończona socjologia systematyczna*, przeł. E. Hałas, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 24.

zatem kwestią jest dla Znanieckiego pierwotna i wciąż reprodukowana ekskluzywna solidarność grupowa¹⁹. Trwałość pierwotnego ekskluzywizmu grupowego, określanego też mianem egoizmu zbiorowego, to – zdaniem Znanieckiego – jedna z głównych przyczyn kryzysu cywilizacyjnego współczesności. Gdybyśmy mieli zaopatrzyć niniejsze rozważania mottem, mógłby to być taki oto wciąż aktualny w swym wydźwięku cytat z dzieła Znanieckiego:

Dziś, gdy każda grupa – rodzina, gmina, państwo, naród, klasa, kościół, związek zawodowy, stowarzyszenie konsumentów, zrzeszenie wytwórcze, towarzystwo literackie, pedagogiczne, naukowe itd. – wplątuje się w coraz to gęstsza, zwartszą, mocniejszą sieć styczności społecznych, przelotnych i trwałych, z niezliczonymi innymi grupami, trzeba wybierać między przeciwdziałaniem a współdziałaniem. Naiwny egoizm grupowy, uwzględnianie wyłącznie własnych interesów bez zamiaru ani szkodenia, ani pomagania innym, utrzymać się już nie daje jako trwała linia wytyczna życia grup społecznych²⁰.

W ten sposób pojawia się kwestia nowych zadań i nowych zasad wychowania. Jak się zdaje, więcej uwagi poświęcono temu, co Znaniecki napisał o społecznych procesach wychowania i o społeczeństwie wychowującym – jak one dotąd przebiegały – aniżeli o zdecydowanej krytyce tych procesów przez tego uczonego. Krytyka ta wyrasta z pragmatycznej diagnozy blokad twórczego działania zbiorowego i twórczego działania indywidualnego oraz z humanistycznej aksjologii, gdzie *Alter* pojawia się jako pozytywna wartość społeczna. Dla Znanieckiego nie jest to wartość należąca do jakiegoś wiecznego, pozaczasowego uniwersum, lecz wyłaniający się w procesie dziejowym i podlegający uniwersalizacji ideał. To ideały kulturowe wyznaczają zmieniający się horyzont procesu dziejowego. Rzeczywistość i myśl w ontologii Znanieckiego przenikają się, co nie pozwala mu stanąć ani wyłącznie po stronie realizmu, ani po stronie idealizmu. Znaniecki jest nade wszystko filozofem oraz teoretykiem działania i aktywnego doświadczenia. Tutaj zaś zauważamy nadto dążenie do usunięcia jeszcze innego dualizmu: pragmatyzm – utopijność. Widać to szczególnie dobrze w Znanieckiego socjologii wychowania. Wychowanie jest działaniem społecznym zmierzającym do rozwiązania z punktu widzenia wychowującego społeczeństwa problemów związanych z wytwarzaniem więzi, integracją normatywną grupy i lojalnością względem grupy. Jednak Znaniecki, poddając krytyce taki wychowawczy stan rzeczy, wprowadza utopię altruistyczną – istotny element jego utopii cywilizacji przyszłości.

W dziele *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości* powszechnie występującym typom społecznym: ludzi pracy, ludzi zabawy i ludzi dobrze wychowanych

¹⁹ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania...*, dz. cyt.

²⁰ Tamże, s. 223.

przeciwstawia typ społeczny ludzi mądrych i dobrych²¹. Nie chodzi tutaj, jak sądzę, o typ ludzi „nadnormalnych” – co też Znanieckiego interesowało. Rozważania Znanieckiego zawarte w *Socjologii wychowania*, książce opublikowanej kilka lat wcześniej, pozwalają nam zrozumieć pragmatyzm i zarazem utopijność tej koncepcji. Kluczem pozostaje przeciwstawienie ekskluzywnej solidarności (egoizmu zbiorowego) i zbiorowego altruizmu.

DOBRE SPOŁECZEŃSTWO CZY DOBRO SPOŁECZNE?

Na kilkuset stronicach pierwszego tomu *Socjologii wychowania*, zatytułowanego *Wychowujące społeczeństwo*, Znaniecki przedstawił przemiany procesów wychowawczych na przestrzeni dziejów, wykazując ich ścisły związek z procesami grupotwórczymi, a więc z powstawaniem więzi i organizacji na gruncie wspólnych wartości materialnych i duchowych, do udziału w których przysposobione zostać winny jednostki. W rozdziale ostatnim: „Jakie powinny być zadania społeczne wychowania” kwestie te pojawiają się w innej perspektywie, wyznaczonej przez filozofię wartości. Pogląd, że socjologowie potrzebują filozofii wartości, Znaniecki potwierdził pod koniec swego twórczego życia w ważnym eseju, wskazując na wymóg refleksyjności uczonych w odniesieniu do zastanych i przyjętych standardów wartościowania²².

Nakreślając nowe zadania społeczne wychowania z myślą o możliwości pokierowania zmianami społecznymi, Znaniecki wprowadza problem dobra społecznego. Rozpatruje tę kwestię, skupiając uwagę na relacjach międzygrupowych. Można powiedzieć, że formułuje koncepcję dobra społecznego jako dobra relacyjnego – dobra społecznego jako czegoś, co powstać może wyłącznie w relacjach społecznych²³. Pojawia się więc nowe społeczne zadanie wychowawcze, które z punktu widzenia dotychczasowej logiki procesów grupotwórczych prowadzić musi do ich kompletnej rekonstrukcji czy też transformacji. To wychowawcze zadanie polegać musi bowiem na podważeniu i zakwestionowaniu zasady tożsamości i odrębności grupowej, opartej na przeciwstawianiu swoich i obcych w każdej grupie – małej czy wielkiej. Znaniecki ujmował to celnie:

²¹ F. Znaniecki, *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

²² F. Znaniecki, *Should Sociologists be also Philosophers of Values*, „Sociology and Social Research” 1952, Nov.–Dec., s. 79–84.

²³ P. Donati, *When Relational Subject Generate Relational Goods*, [w:] *The Relational Subject*, red. P. Donati, M.S. Archer, Cambridge University Press, Cambridge 2016, s. 198–228.

Otóż olbrzymia większość grup w tym niezmiernie złożonym świecie społecznym zachowuje pierwotne dążenie do wyłączności. W jakiej mierze i w jaki sposób dążenie to wyrazi się istotnie w solidarności wewnętrznej danej grupy oraz biernym lub czynnym przeciwieństwie do innych grup, zależy od stanowiska, jakie zajmuje ona w całokształcie istniejących kompleksów grupowych²⁴.

Dotychczasowe zadania wychowawcze – jak konstatawał Znaniecki – wyznaczane były przez tak czy inaczej pojęte dobro grupy, wymagające konformistycznego przystosowania jednostki. O ile takie adaptacyjne procesy wystarczały grupom tradycyjnym, opartym na – jak to Znaniecki określał – zasadzie równowagi stałej, to reprodukcja takiego wzorca wychowawczego w społeczeństwach nowoczesnych uniemożliwia wykształcanie nowych pożądaných wzorów relacji międzygrupowych. Znaniecki nie używał pojęcia dobra wspólnego. Pisał natomiast o partykularnym dobru grupy, któremu przeciwstawiał dobro społeczne, powstające w sieciach relacji międzygrupowych. W przeciwieństwie do dawniejszych i współczesnych socjologów, takich jak: Walter Lippmann, Robert N. Bellah, Amitai Etzioni, Znaniecki nie zajmował się zagadnieniem Dobrego Społeczeństwa (*Good Society*), gdyż jego wizja życia społecznego oparta była na ontologii pluralistycznej i teorii wielu systemów społecznych. Znanieckiego teoria społecznego stawania się i refleksyjnego procesu wychowawczego nie wprowadza utopii jakiegoś Dobrego Społeczeństwa. Znanieckiego interesowało dobro społeczne powstające w przestrzeni relacji solidarnościowych o rosnącym zakresie, przekraczających egoizmy grupowe – rodowe, religijne, zawodowe, polityczne, klasowe, narodowe. Dobra społecznego nie wywodził z jakichś pozaczasowych, absolutnych wartości. Dobro społeczne nie pozostaje dobrem niezmiennym w czasie. Jeśli nawet wartości absolutne istnieją, to – zdaniem Znanieckiego – ich kryteria czy sprawdziany są względne w procesie historycznym. Nie oznacza to jednak, że nie można ustanowić hierarchii ważności dla kryteriów wartości. Nie uważał więc, by różne wyznaczniki dobra społecznego przyjmowane w różnych grupach społecznych były jednakowo ważne. Tego rodzaju relatywizm ostatecznie unifikowałyby i niwelowały różnice. Wartości powstają zaś w aktywnym doświadczeniu różnicy. Na kanwie wielości potencjalnych związków znaczeniowych jakiegoś obiektu kulturowego w aktywnym doświadczeniu uczestników pewnego układu relacji społecznych powstaje jego ważność aksjologiczna. Zapożyczając określenie od Hansa Joasa²⁵, można powiedzieć, że Znaniecki zaproponował koncepcję powstawania wartości w procesie dziejowym. Problem dobra społecznego w najogólniejszym sensie był dla niego problemem kształtowa-

²⁴ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, dz. cyt., s. 217.

²⁵ H. Joas, *Powstawanie wartości*, przeł. M. Kaczmarczyk, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009, s. 36.

nia takich sprawdzianów wartości, które mogą podlegać uniwersalizacji. Właśnie z punktu widzenia uniwersalizacji dobra społecznego poddał krytyce powszechnie panujące praktyki socjalizacji jako adaptacji do modeli i wzorów panujących w poszczególnych grupach społecznych, także tych wielkich, jak: państwo, naród czy Kościół.

Dobro społeczne w najogólniejszym sensie polegałoby natomiast na uznaniu – jak pisał Znaniecki – takich sprawdzianów wartości, które mają na względzie dobro ogółu grup społecznych. Im szerszy zakres relacji międzygrupowych, opartych na wspólnych sprawdzianach wartości, tym bardziej wzrasta dobro społeczne. Dobro społeczne polega też na takich sprawdzianach wartości, które nie odnoszą się wyłącznie do jakichś szczególnych sytuacji i warunków, lecz mają charakter powszechny²⁶.

Znaniecki nie przedstawił w sposób systematyczny swojej koncepcji historycznych procesów uniwersalizacji wartości podlegających sprawdzianom praktycznym, a więc w aktywnym doświadczeniu ludzi. Uniwersalizacja jest rozpatrywana wraz z twórczą ewolucją kulturową oraz z procesami formowania się społeczeństwa kultury światowej i cywilizacji przyszłości²⁷.

Znaniecki opierał swą utopię cywilizacyjną na trzech ideałach: na ideale harmonijności społecznej, na ideale uduchowienia kultury i na ideale jej płynności²⁸. Harmonizacja relacji społecznych na płaszczyźnie wzorców i norm postępowania miałaby umożliwić rozwój kultury pokoju. Trzeba podkreślić, że Znaniecki należy do prekursorów badań nad pokojem²⁹. Centralną kwestią jest relacja z Innym (Innymi) – z *Alter* jako wartością społeczną – a więc kwestia relacji altruistycznych.

RELACYJNE ZNACZENIE ALTRUIZMU

Wyróżniając samobójstwo altruistyczne wśród innych ich rodzajów, Durkheim ukazał kulminację procesów uspołecznienia jako wcielenia jednostki do grupy, wyrażającego się w skrajnej formie poświęcenia³⁰. Znaniecki nadaje altruizmowi

²⁶ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania...*, dz. cyt., s. 216.

²⁷ T. Liao, E. Hałas, *Editors Introduction. Cultural Becoming and Cultural Sciences*, „Polish Sociological Review” 2007, 2 (Special Issue: *Florian Znaniecki's Sociology in Today's Global Society*), s. 127–132; E. Hałas, *Towards the World Culture Society. Florian Znaniecki's Culturalism*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2010.

²⁸ F. Znaniecki, *Ludzie teraziejsi...*, dz. cyt.

²⁹ Z. Dulczewski, *Florian Znaniecki – Sociologist of Peace*, [w:] *A Commemorative Book in Honor of Florian Znaniecki on the Centenary of His Birth*, red. Z. Dulczewski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1986, s. 310–312.

³⁰ É. Durkheim, *Samobójstwo. Studium z socjologii*, przeł. Krzysztof Wakar, Oficyna Naukowa, Warszawa 2006.

inne, szerokie znaczenie. Obok altruizmu indywidualnego wskazuje na altruizm zbiorowy. Uznał solidarność wewnątrzgrupową za wartość względną. Podkreślał zarazem, że solidarność wewnątrzgrupowa jest konfliktorodna wówczas, gdy tożsamość zbiorowa polega na negacji obcości. Znanięcki poszukiwał nowego sensu altruizmu. Altruizm zbiorowy miałby być zaprzeczeniem zbiorowego egoizmu, a więc przekraczałby granice relacji wewnątrz grupy własnej. Wskutek procesów sekularyzacji i osłabienia roli społeczeństw eklezjalnych, a także wskutek malejącej roli społeczeństw państwowych, za szczególnie niebezpieczny uważał Znanięcki egoizm społeczeństw narodowych. Autor *Modern Nationalities* wskazywał na ten poważny problem tak przed II wojną światową, jak i po wojnie³¹. W *Socjologii wychowania* krytykował tradycyjne instytucje wychowawcze, szczególnie państwa narodowego, które ograniczają swe cele do zabezpieczenia dobra grupy własnej, wskutek czego wywołują antagonizmy albo tylko egoizm w stosunku do grup na różny sposób obcych, wymagając „...wyłącznej przynależności, całkowitego solidaryzowania się z nią, ignorowania zaś, lub nawet antagonizmu do innych grup jako «cudzych» i członków ich jako obcych”³².

Znanięcki rozpatrywał możliwość pojawienia się altruizmu w relacjach między obcymi. Rozwinięcie nowej koncepcji altruizmu opartej na przesłankach kulturalizmu można znaleźć w nieco późniejszym dziele *Social Actions*³³. Podobnie jak pojęcie dobra społecznego, tak też relacyjną koncepcję altruizmu należy postrzegać na tle teorii społecznego i kulturowego stawania się, a więc procesu kształtowania społeczeństwa kultury światowej i cywilizacji przyszłości. Znanięcki rozpatrywał warunki niezbędne dla urzeczywistnienia utopii altruistycznej. Dostrzegał je w procesach wychowawczych opartych na nowych zasadach.

Znanięcki przedstawił socjologiczną koncepcję altruizmu jako ogólną klasę działań społecznych. Trzeba więc podkreślić – zagadnienie altruizmu rozpatrywał w jego socjologicznym i kulturowym sensie, a nie jako zjawisko psychologiczne. Można powiedzieć, sięgając do języka teorii Simmla, że w przypadku altruizmu mamy do czynienia z czystą formą uspołecznienia. Chodzi bowiem o działania, w których działający jest zainteresowany Innym, czy też Innymi jako takimi, a nie ze względu na jakieś wartości pozaspołeczne, których są nosicielami – np. hedonistyczne czy ekonomiczne. W tym sensie można powiedzieć, że działania altruistyczne podejmowane są bezinteresownie, ze względu na *Alter* jako wartość społeczną. Znanięcki uważał przy tym, że termin „miłość”

³¹ Trzeba przypomnieć, że Znanięcki, podobnie jak Georg Simmel, krytycznie odnosił się do używania pojęcia społeczeństwa w ogólności, czy jednego systemu społecznego, wyróżniając wiele złożonych układów społecznych (systemów), jak społeczeństwo narodowe, państwowe, eklezjalne czy klasowe.

³² F. Znanięcki, *Socjologia wychowania...*, dz. cyt., s. 217.

³³ F. Znanięcki, *Social Actions*, Farrar and Rinehart, New York 1936, s. 507–567.

mógłby też być właściwy w odniesieniu do takich działań społecznych, ale pod warunkiem, że chodziłoby o takie jego znaczenie, jakie nadawano mu w starożytności³⁴. Nie chodzi więc o altruizm jako subiektywną dyspozycję psychologiczną. Sięgając do etymologii słowa, Znaniecki poszerzył znaczenie altruizmu. „«Alter» w altruizmie przeciwstawiony «ego» w egoizmie oznacza «innego» w odróżnieniu od «mnie»”³⁵. Działanie altruistyczne zatem to takie działanie społeczne, które podejmowane jest przez „Ja” z uwagi na „Innego”, a więc takie działanie, które zmierza do osiągnięcia czegoś, czym Inny jest zainteresowany – pisze Znaniecki. Trafnie przy tym podkreśla, że nie oznacza to konieczności poświęcania własnych interesów i wartości. Znaniecki stwierdzał zatem, że występuje ogromna różnorodność działań altruistycznych i ich wzorów, a więc takich działań, w których pojawia się pozytywne zainteresowanie Innym jako wartością społeczną, a więc zainteresowanie podjęciem działania ze względu na niego samego.

Koncepcję altruizmu wyłożoną przez Znanieckiego należy interpretować w terminach relacyjnych. Chodzi bowiem o działania warunkujące relacje społeczne³⁶. Zdaniem Znanieckiego altruizmu nie należy więc sprowadzać do idei całkowitej, bezwarunkowej miłości, widocznej w myśli mistycznej, a także myśli romantycznej. Ideał zupełnej miłości uważa Znaniecki za syntezę rozmaitych tendencji altruistycznych widocznych w działaniach społecznych, których obiekt społeczny wartościowany jest ze względu na niego samego³⁷.

Nie da się też altruizmu sprowadzić wyłącznie do działań podlegających kulturowym wzorom współczucia³⁸. Taki typ działania altruistycznego Znaniecki nazywa altruistyczną substytucją, polegającą na działaniu na rzecz Innego (Innych). Wyróżnił także inne, pośrednie formy altruizmu. Altruistyczne zastępowanie (substytucja) genetycznie wspiera się na najbardziej elementarnej formie altruizmu, takiej jak działanie polegające na współnocie doświadczenia³⁹. Kolejną, bardziej złożoną formą działania altruistycznego jest działanie prowadzące do wspólnoty sympatycznej, inaczej mówiąc wspólnoty odczuwania (wspólnoty postaw), która wymaga uzgodnienia standardów wartościowania⁴⁰. Jeszcze innym typem działania altruistycznego jest współdziałanie prowadzące do wspólnoty synergetycznej⁴¹. Wyróżniając cztery typy działania altruistycznego, które mogą być

³⁴ Tamże, s. 507.

³⁵ Tamże.

³⁶ E. Hałas, *Relational Care: Rethinking Altruism*, dz. cyt.

³⁷ F. Znaniecki, *Social Actions*, dz. cyt., s. 511.

³⁸ Tamże, s. 559, 562.

³⁹ Tamże, s. 521.

⁴⁰ Tamże, s. 532, 538, 546.

⁴¹ Tamże, s. 554, 557.

zarazem czterema jego fazami⁴², Znaniecki dostarczył modelu tworzenia altruistycznych relacji społecznych, polegających na przewyżczeniu różnicy i obcości – modelu, który mógłby stanowić podstawę praktyk wychowawczych.

ZASADA ALTRUIZMU W WYCHOWANIU

Coraz powszechniejsze działanie na rzecz dobra innych w zorganizowanej formie doprowadziło do powstania „trzeciego sektora” – jak zwykło się określać organizacje pozarządowe – będącego przejawem żywotności społeczeństwa obywatelskiego. Znaniecki zwracał uwagę na ten proces, ale uspołecznienie altruistyczne rozumiał znacznie szerzej, nie ograniczając go do partycypacji w działalności stowarzyszeń dobrowolnych. Dlatego też postulował wprowadzanie refleksyjnych zmian zasad socjalizacji we wszystkich grupach i instytucjach tak, aby możliwa była inna konstrukcja tożsamości osobistej i tożsamości zbiorowej – niepolegająca już na przeciwstawianiu Innemu.

Socjalizacja zorientowana na utrzymanie solidarności grupowej i na współdziałanie podporządkowane wyłącznie dobru grupy własnej uważana była przez Znanieckiego za anachronizm wobec nasilającej się mobilności społecznej, wobec rosnącego zakresu komunikacji i interakcji społecznych oraz współzależności grup społecznych zróżnicowanych kulturowo. Z punktu widzenia szeroko pojętego dobra społecznego metody wychowania, które sprzyjają – jak pisał – „[...] trwaniu i potęgowaniu się egoizmów i antagonizmów zbiorowych”⁴³, ograniczając się do upowszechniania solidarności w ramach własnej grupy, są już nieodpowiednie wobec wielkiej złożoności relacji powstających między grupami we współczesnym świecie. Kulturalizm Znanieckiego prowadził w zupełnie innym kierunku aniżeli kulturalizm antropologów, kultywujących mit integracji kulturowej⁴⁴ i przygotowujących grunt pod politykę wielokulturowości. Znaniecki pisał: „W dzisiejszym okresie dziejowym dalsze podtrzymywanie antagonizmów grupowych jest szkodliwszym niż było kiedykolwiek w dziejach, grozi bowiem ruiną całej naszej cywilizacji”⁴⁵.

Stąd też zwracał uwagę na pojawianie się i rozwój takich grup, które nie budowały swej tożsamości i solidarności na biernym lub czynnym antagonizmie wobec obcych, lecz rozwijały „poczucie związku z szerszym światem społecznym

⁴² E. Hałas, *Afektywne społeczeństwo: sentymenty i interakcje symboliczne*, [w:] *Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego a wyzwania XXI wieku*, red. E. Hałas, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999, s. 165.

⁴³ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, dz. cyt., s. 218.

⁴⁴ M.S. Archer, *Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 1–21.

⁴⁵ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, dz. cyt., s. 220.

oraz dążności, mające na celu dobro społeczne grup i jednostek poza obrębem danej grupy⁴⁶.

Znanięcki w swej koncepcji altruizmu i wychowania altruistycznego podkreśla grupowe działanie dla dobra innych grup, czego przykład dają dobrowolne stowarzyszenia filantropijne i stowarzyszenia promujące rozwój we wszystkich sferach kultury – intelektualnej, moralnej, religijnej⁴⁷. Uważał, że tego rodzaju grupy powstające dla celów altruistycznych, niezbyt liczne w przeszłości, mają kluczowe znaczenie w przemianach współczesności. Rysem szczególnym tej koncepcji altruizmu jest zwrócenie uwagi na grupy, których działalność altruistyczna kieruje się nie tyle na dobro jednostek, co na dobro innych grup, a więc takich, które „stawiają sobie dobro zbiorowe innych grup za zadanie”⁴⁸. Idea altruizmu zbiorowego, tak istotna dla Znanięckiego, została – jak pisał – „wyraźnie sformułowana w mesjanizmie polskim”⁴⁹. W historii społecznej cywilizacji Zachodu Znanięcki zwraca uwagę na występowanie takich altruistycznych form życia społecznego, jakkolwiek raczej rzadkich w porównaniu do procesów grupotwórczych, w których przeważała wrogość albo tylko obojętność wobec grup obcych. Krótkowzrocznymi więc w naszych czasach są praktyki wychowawcze polegające na uspołecznieniu członków grupy „w wyłącznej solidarności z nią i podporządkowaniu jej egoistycznym interesom”⁵⁰.

Znanięckiego wizja grupy, która trwa i rozwija się, podporządkowując dobro własne dobru innych grup oraz buduje swą tożsamość i odrębność poprzez służbę innym grupom, zaszczepiając swym członkom ideały altruistyczne, ma wyraźne rysy utopijne, zwłaszcza gdyby miał to być powszechny wzór funkcjonowania grup społecznych. Znanięcki był tego świadom. Pisał:

Na pierwszy rzut oka postulat ten wydaje się taką samą utopią, jak wymaganie od jednostek ludzkich powszechnej miłości i poświęcenia wzajemnego. W rzeczywistości jednak jest on zupełnie możliwy do urzeczywistnienia, gdyż bynajmniej nie wymaga tak wysokiego poziomu altruizmu indywidualnych członków grupy, jak osobista działalność altruistyczna⁵¹.

Uwypuklając współdziałanie z innymi grupami i ideał służby dobru społecznemu, Znanięcki nie sądził, aby istniała sprzeczność między altruizmem i działaniem racjonalnym. Zbiorowe działanie altruistyczne i racjonalny altruizm osobisty nie pozostają w sprzeczności z korzyścią osobistą i korzyścią grupową. Znanięcki sformułował więc maksymę wychowania altruistycznego z myślą o harmonizacji relacji międzygrupowych.

⁴⁶ Tamże, s. 221.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, s. 222.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, s. 223.

⁵¹ Tamże.

Przygotowanie jednostki do udziału w życiu społecznym polegać winno przede wszystkim na tym, aby jednostka ta wprawiała się w uczestniczeniu w takich dążeniach zbiorowych, których realizacja przynieść ma korzyść nie tylko tym osobnikom, którzy dążenia te podzielają, nie tylko grupie, z tych osobników złożonej, ale i innym poza obrębem danego zrzeszenia, nie przynosząc przy tym, w miarę możliwości, nikomu bezpośredniej, zamierzonej szkody⁵².

Jest zatem Znaniński krytykiem konserwatyizmu grup społecznych – małych, jak rodzina i wielkich, jak kościół, naród czy państwo, skupionych na wytwarzaniu solidarności wewnętrznej⁵³. Konserwatyzm stoi bowiem na przeszkodzie kooperacyjnym relacjom międzygrupowym, które są warunkiem bardziej powszechnego dobra społecznego. Znaniński przeciwstawia społeczne i kulturowe stawanie się trwaniu, które w zakonserwowanej formie życia społecznego przestaje być możliwe w zmieniających się warunkach współczesności. Zmiana we współczesnych warunkach wymaga refleksyjności umożliwiającej ukierunkowane transformowanie dotychczasowych form uspołecznienia. Stąd bierze się kluczowe znaczenie wychowania dla pożądanej zmiany społecznej, która według Znanińskiego wymaga odrzucenia biernego i czynnego antagonizmu wobec grup obcych. Już dekadę przed wybuchem kolejnej wojny światowej widział zagrożenie dla pokoju w powstających układach antagonizmów międzygrupowych.

Jeśli zgodzimy się, że dla przyspieszenia globalizacji kluczowe były idee ludzkości i świata jako całości⁵⁴, to Znaniński z pewnością należy do prekursorów socjologii procesów globalizacyjnych, przeorientowujących myślenie od problemów w skali państwa-narodu ku problemom porządku światowego. W *Socjologii wychowania* idea dobra społecznego, powstającego w globalnym układzie relacji jest centralna, bowiem dla tego myśliciela sprawczość – aktywne doświadczenie uczestników życia społecznego – stanowi podstawę funkcjonowania systemów społecznych ze współczynnikiem humanistycznym.

KONKLUZJA

Uwaga została poświęcona tylko jednej z dwóch kluczowych zasad nowego wychowania postulowanych przez Znanińskiego. Jest to zasada wychowania altruistycznego, inaczej – zasada współdziałania dla dobra Innych. Druga zasada odnosi się do wychowania do twórczości na wszystkich polach kultury, a więc także na polu kultury societalnej, obejmującej relacje społeczne. Omówienie tej drugiej zasady wymagałoby podjęcia innych wątków myśli Znanińskiego, odno-

⁵² Tamże, s. 228.

⁵³ Tamże, s. 236.

⁵⁴ R. Robertson, *Mapping the Global Condition. Globalization as the Central Concept*, [w:] *Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity*, red. Mike Featherstone, SAGE, London 1990, s. 15–30.

szących się do ludzkiej podmiotowości i jej kulturowych źródeł⁵⁵. W utopijnej wizji Znaniecki przedstawił obraz „twórców uspołecznionych”⁵⁶ zdolnych do „solidarnej współpracy z innymi dla realizacji wspólnych ideałów”⁵⁷. Obie zasady – zasada wychowania altruistycznego i zasada wychowania do twórczości – łączą się niepodzielnie tak, jak przymioty dobroci i mądrości, nie dość obecne wśród ludzi dzisiejszych. Kooperacyjne relacje społeczne są w myśli Znanieckiego nie tylko analitycznie wyodrębnionym układem społecznym, lecz także zasadą etyczną, sprawdzianem wartości i miernikiem jakości procesów cywilizacyjnych.

W interpretacji idei kluczową rolę odgrywa kontekst. W zaprezentowanym szkicu rozważany był istotny, ale wyjęty z całokształtu spuścizny Znanieckiego fragment systemu teoretycznego. Pełniejsze rozumienie wymagałoby także szerszych porównań na tle prądów myślowych przełomu XIX i XX wieku w Polsce, z których mógł czerpać Znaniecki. Wspomnieć tu należy choćby o idei „Rzeczypospolitej przyjaciół” Edwarda Abramowskiego⁵⁸. Oddziaływanie światowych prądów idei na kształtowanie się kulturalizmu i humanizmu Znanieckiego, jak neokantyzm i pragmatyzm komentowane było szerzej, ale temat ten jest wciąż daleki od wyczerpania. Pozostaje jeszcze kontekst aktualny i pytanie o współczesną doniosłość, a nie tylko o historyczne rekonstrukcje poglądów Znanieckiego. W przedstawionym szkicu zwróciłam jedynie uwagę, że tak istotne dla Znanieckiego zagadnienie altruizmu dopiero od niedawna na powrót odzyskuje swoje miejsce w socjologii. Myśl tego uczonego można więc odczytywać w odniesieniu do współczesnego ruchu antyutylitarnego w naukach społecznych i ożywającej na nowo dyskusji dotyczącej możliwości humanizmu po nowoczesności⁵⁹.

BIBLIOGRAFIA

- Abramowski E., *Rzeczpospolita przyjaciół. Wybór pism społecznych i politycznych*, PAX, Warszawa 1986.
- Archer M.S., *Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.

⁵⁵ E. Hałas, *Kulturowe źródła podmiotowości*, [w:] *Socjologia humanistyczna Floriana Znanieckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, A. Kojder, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 143–162.

⁵⁶ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, dz. cyt., s. 236.

⁵⁷ Tamże, s. 228.

⁵⁸ E. Abramowski, *Rzeczpospolita przyjaciół. Wybór pism społecznych i politycznych*, PAX, Warszawa 1986.

⁵⁹ E. Hałas, P. Donati, *Introduction: Back to Relations in Themselves*, „State of Affairs” 2017, 12 (Special Issue: *The Relational Turn in Sociology. Implications for the Study of Culture and Persons*), s. 7–12.

- Brown Ch.R., *Altruism*, [w:] *Encyclopedia of Philosophy* (2nd edition), red. D.M. Borchert, Thomson Gale, Detroit 2005, s. 136–137.
- Cieślak [Hałas] E., *W kierunku semiotycznej interpretacji koncepcji współczynnika humanistycznego*, „*Studia Socjologiczne*” 1979, 2, s. 61–80.
- Donati P., *When Relational Subject Generate Relational Goods*, [w:] *The Relational Subject*, red. P. Donati, M.S. Archer, Cambridge University Press, Cambridge 2016, s. 198–228.
- Dulczewski Z., *Florian Znaniecki – Sociologist of Peace*, [w:] *A Commemorative Book in Honor of Florian Znaniecki on the Centenary of His Birth*, red. Z. Dulczewski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1986, s. 310–312.
- Durkheim É., *Samobójstwo. Studium z socjologii*, przeł. Krzysztof Wakar, Oficyna Naukowa, Warszawa 2006.
- Hałas E., *Afektywne społeczeństwo: sentymenty i interakcje symboliczne*, [w:] *Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego a wyzwania XXI wieku*, red. E. Hałas, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999, s. 143–176.
- Hałas E., *Introduction*, [w:] F. Znaniecki, *Education and Social Change*, red. i wprowadzenie E. Hałas, Peter Lang, Frankfurt am Main 1998.
- Hałas E., *Kryzys czy płynność kultury? O teorii cywilizacji Floriana Znanieckiego*, [w:] *Lokalne, narodowe i inne...*, *Księga dla Profesor Joanny Kurczewskiej*, red. P. Binder, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2014, s. 553–575.
- Hałas E., *Kulturowe źródła podmiotowości*, [w:] *Socjologia humanistyczna Floriana Znanieckiego. Przesłanie dla współczesności*, red. E. Hałas, A. Kojder, s. 143–162, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Hałas E., *Relational Care: Rethinking Altruism*, [w:] *Relational Reason, Morals and Sociality*, red. E. Hałas, A. Manterys, Peter Lang, Berlin 2021, s. 69–93.
- Hałas E., *Towards the World Culture Society. Florian Znaniecki's Culturalism*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2010.
- Hałas E., *Wychowanie i kultura demokratyczna. Zarys poglądów Floriana Znanieckiego*, „*Zoon Politikon*” 2014, 5, s. 123–130.
- Hałas E., *Znaczenia i wartości społeczne. O socjologii Floriana Znanieckiego*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1991.
- Hałas E., Donati P., *Introduction: Back to Relations in Themselves*, „*State of Affairs*” 2017, 12 (Special Issue: *The Relational Turn in Sociology. Implications for the Study of Culture and Persons*), s. 7–12.
- Jeffries V., *The Palgrave Handbook of Altruism, Morality, and Social Solidarity. Formulating a Field of Study*, Palgrave, New York 2014.
- Joas H., *Powstawanie wartości*, przeł. M. Kaczmarczyk, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009.
- Kowalski S., *Znanieckiego socjologia wychowania*, [w:] *Florian Znaniecki i jego rola w socjologii*, red. A. Kwilecki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1975.
- Liao T., Hałas E., *Editors Introduction. Cultural Becoming and Cultural Sciences*, „*Polish Sociological Review*” 2007, 2 (Special Issue: *Florian Znaniecki's Sociology in Today's Global Society*), s. 127–132.
- Robertson R., *Mapping the Global Condition. Globalization as the Central Concept*, [w:] *Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity*, red. Mike Featherstone, SAGE, London 1990, s. 15–30.
- Szacki J., *Spotkania z utopią*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2000.
- Szacki J., *Znaniecki*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.

- Szczepański J., *Szkoła Floriana Znanieckiego*, [w:] *Florian Znaniecki. Myśl społeczna a wychowanie. Inspiracje dla współczesności*, red. H. Rotkiewicz, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 48–51.
- Thomas W.I., Znaniecki F., *Chłop polski w Europie i Ameryce*, t. I, przeł. Maryla Metelska, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1976.
- Tocqueville de A., *O demokracji w Ameryce*, t. II, przeł. B. Janicka, M. Król, ZNAK, Kraków 1996.
- Znaniecki F., *Education and Social Change*, red. i wprowadzenie E. Hałas, Peter Lang, Frankfurt am Main 1998.
- Znaniecki F., *Humanizm, jego źródła i zadania*, [w:] F. Znaniecki, *Współczynnik humanistyczny, wstęp i dobór tekstów* A. Przystalski, J. Włodarek, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2011, s. 105–116.
- Znaniecki F., *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Znaniecki F., *Prawa psychologii społecznej*, przeł. J. Radzicki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1991.
- Znaniecki F., *Relacje społeczne i role społeczne. Niedokończona socjologia systematyczna*, przeł. E. Hałas, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
- Znaniecki F., *Should Sociologists be also Philosophers of Values*, „Sociology and Social Research” 1952, Nov.–Dec., s. 79–84.
- Znaniecki F., *Social Actions*, Farrar and Rinehart, New York 1936.
- Znaniecki F., *Socjologia wychowania*, t. 1: *Wychowujące społeczeństwo*, t. 2: *Urabianie osoby wychowanka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

Author: Elżbieta Hałas

Title: Florian Znaniecki's idea of socialization to altruism

Keywords: altruism, new humanism, sociology of education, sociality, Florian Znaniecki

Discipline: Sociology, Pedagogy

Language: Polish

Document type: Article

Summary

Certain visionary threads of Florian Znaniecki's thought present in his sociological theory of education merit our attention. They are associated with the concept of creating a grassroots movement of new sociality, capable of becoming a vehicle of reflexive social and cultural changes. These utopian threads related to the current of new humanism appear in all of Znaniecki's works. The problem of altruism seems crucial in the light of Znaniecki's axiology, but has not been properly examined until now. When Znaniecki names the new social tasks of education with the goal of shaping social changes, he considers the problem of social good from the perspective of intergroup relations. He searches for a new meaning of altruism, especially collective altruism, which would be the antithesis of collective egoism, and thus would transcend the limits of solidarity only with one's own group. The issue of altruism, so important for Znaniecki, has only recently begun to regain its place in sociology. Znaniecki's thought can be read in a connection with the contemporary anti-utilitarian movement and the newly revived discussion about the possibility of humanism after modernity.

